

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

534 פ"ק פסח וא"א תשפ"א י"ב א' ל"א
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482

הנושא: מסירות נפש הנלמדת מן הצפרדעים

בלבד שנאמר (דניאל א') "וייהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה וזו תשובה באה להם". והוה בכי ואזיל, כיון דאתא, אמרו ליה: מה אמר לך הקדוש ברוך הוא? אמר להם: אינו מתקיים עליכם, אמרו לו: בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו.

וכאמור התלמוד מביא את הק"ו שדרשו.

ובסוף, אמרו חז"ל בפסחים (ק"ה): דרש רבי שמעון השלוני: בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, עמד יורקמו שר הברד לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו: רבונו של עולם! ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש.

אמר לו גבריאל: אין גבורתו של הקדוש ברוך הוא בכך, שאתה שר ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש, אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס. אמר לו הקדוש ברוך הוא: רד. וכו'. ע"כ.

ב'מושב זקנים' לבעלי התוס' עה"ת נתקשו בעיקר הק"ו - שאמרו "ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם" וכו' - הלא מאמר הקב"ה היה: "ועלו ובאו בביתך וגו' ובתנורך ובמשארותיך", דהיינו שנצטוו מה' להיכנס אל התנורים, ובכן שפיר נצטוו על קדושת השם?

וכתבו ליישב: "מכל מקום הצפרדעים לא שמעו ציווי מפי הגבורה, אלא משה אמר להם מפי הגבורה, ואפילו הכי מסרו עצמן...". ולכאורה תירוצם אינו מובן, שהרי גם 'אנו שמצווין על קדושת השם', לא שמענו כן מפי הגבורה כביכול, כי אם מפי משה?

ה'יפה תואר' על המדרש (שמו"ר י, ב) ג"כ הקשה כנ"ל, ומיישב שאין הכוונה כאן שלא נצטוו עתה על קדושת השם, אלא "שלמדו מצפרדעים, שעם שאין דרך להתקדש ה' על ידן, ואין להן חיוב בזה, רצה המקום שיכנסו וישרפו, כדי שיתקדש שמו, האנשים שמצווין בכמה מקומות על קידוש שמו, ודרך להתקדש על ידם, עאכ"כ שירצה ה' שישרפו על קדושה ה'..." עכ"ל.

בספר 'ליות חן' (בפרשתנו) מיישב: "... הא לא גזר הקב"ה שיכנסו לתוך תנור האש כי אם על קצתם, ולא פירש מי ומי ההולכים לתנור אש, וכל אחת היתה יכולה להציל את נפשה מגזירה

"וְשָׂרֵץ הַיָּאֵר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתְךָ וּבְתוֹרְךָ מִשְׁכַּבְךָ וְעַל-מִטְתְּךָ וּבְבֵית עַבְדֶּיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרֹתֶיךָ".

הגמרא בפסחים (נג:) אומרת: עוד זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש? נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו (שמות ז) "ועלו בביתך [וגו'] ובתנורך ובמשארותיך". אימתי משארות מצוויות אצל תנור - הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם - על אחת כמה וכמה.

במדרש שיר השירים, מסופר כי נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה נציגים שהשתחוו לצלם. וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו עבודת כוכבים.

הלכו להם אצל דניאל, אמרו לו רבינו דניאל, נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל, מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא?

אמר להם: הנה הנביא לפניכם לכו אצלו.

הלכו להם מיד אצל יחזקאל, אמרו לו כמו שאמרו לדניאל נסגוד ליה או לא. אמר להם: כבר מקובל אני מישעיה רבי (ישעיה כ"ו) "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם" (כלומר התחבאו ברחו, עד יעבור זעם ולא תצטרכו להשתחוות). והם לא הסכימו כי חששו שאם הם לא יבואו, עדיין יהיה חילול ה', כי יחשבו שהם היו והשתחוו ולא ישימו לב. לכן הם החליטו ללכת ולא להשתחוות כדי לקדש שם שמים ברבים.

אמר להם יחזקאל: אם כדעתכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה.

הה"ד (יחזקאל כ') "באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני", ומי היו אלו? חנניה מישאל ועזריה. אמר לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע! חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שם, מתקיים את עליהן או לא? אמר לו איני מתקיים עליהם וכו'.

באותה שעה בכה יחזקאל וקונן והילל בעצמו ואמר: ווי לשונאי ישראל אבדה שארית יהודה, שלא נשתיר מיהודה אלא אלו

זו ולומר שחבירה יקיימה בידה, ואם כן בבחירתם ברצונם ולא בהכרח גזירה מסרו את עצמן לתנור אש, לכן שפיר אמר 'מה צפרדעים שאינן מצויות על קדושת השם', דאף דהוא ציוה אל הכלל, שקצתם מהם ירדו לתנור, מ"מ לא היה בזה הכרח אל הפרט לכל אחת מהם, ואעפ"כ מסרו עצמן לתנור אש על קדושת השם, 'אנו שמצוין על קדושת השם על אחת כמה וכמה'.

ונראה לבאר ענין הלימוד מן הצפרדעים בהקדם המדרש: "בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לברוא את האדם, נמלך במלאכי השרת. אמר להם: 'נעשה אדם?' אמרו לו: 'אדם זה מה טיבו?' אמר להם: 'חכמתו גדולה משלכם'. הביא לפניהם את הבהמה את החיה ואת העוף. אמר להם: 'זה מה שמו?' ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם ואמר לו: 'זה מה שמו?' אמר: 'זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל'. 'ואתה מה שמו?' אמר לו: 'אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה'.

מדוע רק האדם ידע לתת לבעלי החיים את שמותיהם?

על הפסוק "ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", מפרש הזוהר הקדוש, שהקב"ה אמר לכל הבריאה, הבה נעשה דבר שתהיה בו שותפות לכולנו. התחברו כולם יחד, וכל אחד ואחד יתרום מחלקו, וגם אני אשתתף עמכם לתת לו חלק משלי.

כך נברא האדם כשהוא 'עולם קטן' הכולל את תכונותיהם של כל הנבראים, העליונים והתחתונים. כל היסודות שבעולם מצויים בו: יסוד האש (התלהבות, וכו'), יסוד הרוח (אהבה לדברים בטלים), יסוד המים (משיכה לתאוות) ויסוד העפר (עצלות, וכו'). יש בו גם אכזריות של עורב ועזות של נמר, גבורה של ארי וערמומיות של נחש, גאווה של סוס ושפלות של חמור, וכן הלאה. כל הכוחות החייתיים שבכל הבהמה, חיית השדה ועוף השמים, הכל נמצא בקרבו.

ממילא, רק האדם לפי התכונות שבו, ידע לגלות את תכונותיהם של בעלי החיים ולתת להם שמות על פי תכונותיהם.

זהו עומק דברי יהודה בן תימא: "הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים": לכאורה, הייתכן לדרוש מהאדם שיהיה מה שהוא אינו? אך הוא יכול להיות, למשל, עז כנמר, אם הוא אינו נמר! אלא שמטבע בריאתו מצויים בו כל הכוחות כולם, והחובה המוטלת עליו היא להשתמש בכוחות אלו לעבודת הבורא ברוך הוא.

מסיבה זו יכלו חכמינו ז"ל להמליץ לנו גם: "לעולם ישימם עצמו אדם לדברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי" (עבודה זרה ה.), שהרי תכונות לו טמונות בקרב כולנו, ועלינו רק להתחבר אליהן ולהשתמש בהן באופן המתאים כדי לזכות בקניין התורה.

בזה מתיישבת גם תמיהה גדולה העשויה להתעורר למקרא ברכותיהם של השבטים: היאך לא נעלבו השבטים הקדושים מדברי יעקב אביהם, שהעניק להם תארים של בעלי חיים! אלא, כפי שהסברנו, תכונותיהם של בעלי החיים מצויות בנו מטבענו, ותפקידנו בחיים לנצל אותן לעבודתו יתברך שמו, כשם שניצלנוהו השבטים, ואף נתברכו על כך.

חנניה מישאל ועזריה, כאשר הבינו שאם יסרבו להשתחוות לצלם של נבוכדנצר, הרי שישליכו אותם לכבשן האש, חששו כי הרי טבע האדם נוגד הדבר, ואינו מסוגל לקפוץ על האש. אולם למדו מן הצפרדעים, שבתכונתם לקפוץ לתנור לוהט, ממילא גם בנו יש את תכונת הצפרדע לקפוץ לתנור לוהט.

בספה"ק "תולדות יעקב יוסף" מהגה"ק מפולנאה ז"ע בפר' בא כתב, וז"ל: משל אחד שמעתי, שאמרה אשה אחת מק"ק מעזבוז' בלשון רוסיא, יפה בחרנו לנו את אלקינו, אבל גם הש"ת יפה בחר בישראל, שהרי פייבש איש קל ומקדש הש"ת וכו'. ובזה שבחר הש"ת בישראל אין זה תמיה, כי אתו החכמה והמדע ויודע מעלת ומדריגת ישראל מכל עם, אבל יותר חכמה ומעלה גדולה איך נודע לישראל מעלת ושבח הש"ת ותורתו שאין להשיג מהותו רק מצד פעולותיו נודע בשערים בעלה (משלי ל"א, כ"ג) וכנודע (זח"א קג). עכ"ל.

והנה: "אשה אחת מק"ק מעזבוז", מקובל מהרה"ק בעל "צמח דוד" מסקאליע ז"ע, שהכוונה לרבנית הצדקת מרת אדל ע"ה, ברתא דמלכא של מרן הבעש"ט הק' ז"ע.

ובענין מה שכתב "שהרי פייבוש איש קל ומקדש הש"ת". יש בסיפור הזה כמה גרסאות אחת הגרסאות היא: בעיר מעזבוז' הי' איש ושמו פייבוש קל שבקלים עד שנטה מהדרך הישר רח"ל ה"י, ולא הניח אף עבירה אחת שלא עבר עליה רח"ל. פעם גנב פייבוש ותפשו אותו ואסרוהו בבית האסורים ודנו אותו למיתה רח"ל, ורק עצה אחת נתנוהו שבאם ימיר דתו רח"ל אז יצא זכאי בדין.

ויהי בשמוע פייבוש את זאת וזיק היהדות התנוצץ בקרבו, וסירב בכל תוקף והשופטים איימו עליו להורגו, והוא בשלו. ענה להם פייבוש: "נכון אני גנב אבל בה' לא אכפור". וכן הרגו אותו במיתה משונה באכזריות נוראה רח"ל.

וציוה הבעש"ט הק' נבג"מ לקוברו ולחרוט על מצבתו: 'פ"נ פייבוש איש קל מקדש הש"י ברבים'. ע"כ סיפור המעשה.

חתימותיהם של האמוראים

הגמרא (גיטין לו. ופז: ב"ב קסא:) מביאה בענין חתימותיהם של האמוראים: 'רב צייר כוורא, ר' חנינא צייר חרותא, רב חסדא סמ"ך, רב הושעיא ע"ן, רבה בר רב הונא מכוותא'.

רש"י: חרותא - ענף של דקל מכותא - וילון ספינה."

רבי אברהם אזולאי בעל "חסד לאברהם", היה חותם צורה של ספינה. וזאת משום, כשהוא עלה מפאס שבמרוקו לארץ ישראל, בסביבות שנת ש"ס (1600) בדרכו לארץ ישראל, אירע לרבי אברהם נס, כפי שמתאר בן יניו החיד"א (שם הגדולים בערכו): "...ודרך אניה בא לקפוטקיה, ויצאו ליבשה והניחו כל אשר להם בספינה ותיכף קם רוח סערה, ונשברה הספינה ונטבע הכל והיתה נפשם לשלל. ולזכור נס זה שניצולו עשה חתימתו דמות ספינה וראיתי חתימתו ז"ל."

אלא שלא רק הסבא היה חותם כך אלא גם ממשיכי דרכו. כך למשל כותב הרב מאיר אמסעל, עורך כתב-העת "המאור" (ניסן תש"ד, שנה ה, חוברת ז [מג], עמ' 20) על חתימת החיד"א: "החתימה היא באותיות מסובכות מעשה חושב וצורתה דומה לספינה, הרגילה במשפחת אזולאי מימות אבי המשפחה ר' אברהם אזולאי, אשר... נעשה לו נס בספינה..."

ויש לפרש, כי רב אברהם אזולאי בחר לחתום בצורה של ספינה לזכור הנס שנעשה עמו ולהודות להש"ת. אולם גם זרעו אחריו המשיכו עם חתימה בצורת ספינה, כדי לזכור הנס שנעשה עם אביהם.

כמו שמצינו במסכת ברכות (נד:), במידה ונעשה נס לאדם פרטי או לציבור שלם - עליהם להודות בכל פעם שהם עוברים במקום

הנס. כאשר מדובר בנס לרבים, כולם מודים שגם צאצאיהם של רואי הנס צריכים להודות, ולכן במידה ויעבור אדם בזמן הזה במקום שנקרע ים סוף (והוא מזהה את המקום) עליו לברך 'ברוך שעשה נס לאבותינו במקום הזה'.

לעומת זאת נחלקו הראשונים מה הדין ביחיד:

הרי"ף (מג.) והרמב"ם (ברכות פ"י, ה"ט) סוברים כי החיוב להודות הוא עד הנכד ולא אצל הנין. כי הנכד שמחוייב בכבוד סבו צריך הנכד לברך על הנס של סבו. הנין שלא מחוייב בכבוד אב סבו, אין סיבה שיברך על הנס שנעשה לסבו.

לעומת זאת הרשב"א (ד"ה וניסים) כתב, שכל יוצאי חלציו צריכים לברך, אפילו נינו וכן נינו של הניצול. הסברא לכך היא, שכולם הושפעו מכך שאבי אביהם ניצל ובזכות כך הם בחיים.

וכך פסק השו"ע (סימן ר"ח סעיף ד'): "הרואה מקום שנעשה נס ליחיד (והוא עצמו אינו היחיד), אינו מברך; אבל הוא עצמו (שנעשה לו נס) מברך שעשה לי נס במקום הזה; וכל יוצאי ירכו גם כן מברכין שעשה נס לאבי במקום הזה".

בפשטות דברי הרשב"א משמע, שרק אם הנינים נולדו לאחר שנעשה לסבם נס עליהם לברך, מכיוון שרק במקרה כזה הנס משפיע על חייהם, אבל במידה ונולדו לפני הנס, אינם צריכים לברך. המגן אברהם (ס"ק ה) חולק על כך ומפרש, שהטעם שהם מברכים הוא משום כבוד סבם, לכן גם אם הם נולדו לפני הנס עליהם לברך.

האליה רבה (שם) תמה על המגן אברהם, שהרי נינים לא אמורים לכבד את סבם (וכפי שראינו לעיל ברמב"ם), לכן לא ייתכן לחייבם בברכת "שעשה נס לאבות" בגלל כבודו. משום כך הוא חילק: אם הנין נולד לאחר שקרה הנס, עליו לברך, כיוון שישנה השפעה של הנס על חייו. בנכד לעומת זאת אין זה משנה מתי נולד, ומכיוון שהוא חייב בכבוד סבו - בין כך ובין כך עליו לברך.

על כל פנים, לפי השולחן אשר יש חיוב גם על הצאצאים להודות על הנס שנעשה לסבם, יש לפרש, כי מטעם זה נהגו צאצאי רבי אברהם אזולאי לחתום צורה של ספינה.

אלא שמצינו עוד חכמים שבחרו לחתום צורה של ספינה ולא נמנו על משפחת אזולאי, כגון רבי יונה נבון בעל "נחפה בכסף" ורבו של החיד"א. וכן הגאון רבי יעקב שאלתיאל ניניו בעל אמת ליעקב. וכן הגאון רבי חיים אבולעפיה זכותם תגן בעדנו.

ולכן נראה לתת טעם חדש לצורת חתימות אלה, על פי מה שכתב בספר 'אוצר הידיעות' לבאר את חמשת חתימותיהם של אותם אמוראים קדושים, שהמכנה המשותף של כולם הוא הציפיה לישועה.

מצינו כי רב צייר צורה של דג בחתימתו, כי הדג מרמז על תקות ישראל ועתידו שהוא הלויתן וכמו שאמרו (ב"ב ד:): שמלחה לצדיקים לעתיד לבוא, לכן חתם רב בצורת דג מעין ציפית לישועה. ורבי חנינא צייר חרותא, היינו ענף הלולב שהוא אות נצחון לישראל, כמו שאמרו במדרש (פרשת אמור) שישראל יוצאים לפני הקב"ה ולולביהון ואתרוגיהון בידיהם ובזה אנו יודעים שנצחו. רב חסדא חתם עצמו באות סמ"ך, כי יש אות סמך בשמו וגם נאמר "סומך ה' לכל הנופלים". ור' הושעיא חתם באות ע', כי יש אות עין בשמו, ונאמר "כי עין לא ראתה אלוקים זולתיך". ורבא בר רב הונא חתם במכותא שהוא תורן בספינה המרמזת על אניית ישראל המתקרבת לחוף סוף הגלות.

לפי דבריו יש לומר, כי אותם חכמים אשר בחרו לחתום צורה של ספינה, לרמז על עם ישראל הדומים בגלות לספינה המיטרפת בלב ים, ומצפים ומייחלים מתי יגיעו לחוף מבטחים בגאולה השלימה.

בענין חתימתו של רב שצייר דג. המהרש"ל מבאר שמנהג רב היה לכבד את השבת בדגים גדולים, כדאיתא במס' שבת (קיה-): "במה מענגו, רב יהודה בדיה דרשב"ש משמיה דרך אמר, בתבשיל של תרדין ודגים גדולים".

לעומת זאת הגאון היעב"ץ בהגהותיו על הש"ס כותב בענין חתימתו של רב בזה"ל: "רב צייר כוורא - הוא דג, כלומר סימן טוב הוא כדג שאין עין רעה שולטת בו".

במסכת בבא מציעא (זק.) מובא: רב יהודה הציע לרבין לא לרכוש שדה שסמוכה לעיר. רש"י (ד"ה לא) ביאר: "לא תקנה שדה הסמוכה לעיר, שעין בני האדם שולטת בה תמיד". ושם בעמוד ב' ממשיך ואומר: "והסיר ה' ממך כל חלי - אמר רב: זו עין. רב לטעמיה, דרב סליק לבי קברי, עבד מאי דעבד. אמר: תשעין ותשעה בעין רעה, ואחד בדרך ארץ". אומנם קרבן העדה על הירושלמי (מסכת שבת פרק יד הלכה א) כתב: רק בבבל שהיו שם שחצנים היה עין הרע מזיק בצורה זו.

בכל אופן רב שראה את הנזק של עין הרע, אומר היעב"ץ, חתם צורה של דג להינצל מעין הרע.

אלא שהדבר צריך ביאור, כי בספר פלא יועץ כתב (עוד עין הרע) בזה"ל: "אבל צריך דעת שלא ירגישו בו שהוא משתמר שלא יבוא להקפיד עליו על שחושדם שהם בעלי עין הרע".

ואם כן כיצד רב עושה זאת לעיני כולם, הרי פוגע בהם בזה? לכן חשבתי לומר רעיון אחר, על פי מעשה שהיה עם הגאון רבי שלום משאש ע"ה, נכנס אליו יהודי נסער ואמר: "פלוני הטיל עלי עין הרע, אני חושש שאני עומד למות, אני מבקש שתעזור לי".

הרב שלום משאש הושיבו, נתן לו כוס מים, ולאחר שהאיש נרגע מעט אמר לו הרב: "עין רעה מסכנת את מי שיש לו עין רעה על אחרים. אותו פלוני - הוא זה שנמצא בסכנה".

בדרשתו בשבת הקדיש הרב שלום משאש את שיעורו לביטוי "עין הרע" וביקש להציע פירוש חדש: "חכמים הסבירו שרוב בני האדם מתים בגלל עין הרע 'תשעים ותשעה מתים בעין הרע, ואחד מיתת אדם (ב"מ זק.) אין זה כפשוטו - שמתים מחמת שהטילו בהם עין הרע, אלא נהפוך הוא, שמתו בגלל שהם הטילו עין הרע באחרים.

והצער שהיה להם תמיד לראות בטובת חבריהם נכנס עמוק עמוק בלבם יום אחר יום, ונעשו חולים מזה עד שמתו בדאגות אלו, שאינם יכולים לראות בטובת חבריהם.

וזהו הסמל של הדגים אשר האחד בולע את השני, להגיד שעין הרע אינה פוגעת בשני אלא פוגעת בו עצמו, כי חייו אינם חיים כאשר צרה עינו בהצלחת חבריו, ודומה לדגים הבולעים אחד את השני.

בסייעתא דשמיא יצא לאור החלק השביעי בסדרת הספרים "נחלת שדה".

חידושים נפלאים על תורתו והנהגותיו של התנא האלוקי רבי שמעון בר יוחאי ז"ל. ב.

0504145482